

MAGDALENA LASKOWSKA

<https://orcid.org/0000-0002-9088-2507>

(Muzeum Narodowe w Krakowie)

ZBIÓR NIEZNANYCH RYSUNKÓW STANISŁAWA WYSPIAŃSKIEGO Z KOLEKCJI JÓZEFA GRABSKIEGO – ROZPOZNANIE I INTERPRETACJA

Abstrakt

Artykuł omawia dwanaście dotychczas nieznanych rysunków Stanisława Wyspiańskiego z kolekcji dr. hab. Józefa Grabskiego. Zbiór pochodzi z rozmaitych tek i notatników z różnych okresów działalności twórczej artysty. Obejmuje m.in. szkic architektoniczny z roku 1886, rysunki związane z planowanymi realizacjami w kościele Franciszkanów w Krakowie (1895) i farze bieckiej (1896), projekty typograficzne do czasopisma „Życie” z lat 1897–1899, rysunki scenograficzne i szkice kostiumowe do sztuk *Bolesław Śmiały* i *Legenda* z 1904 roku. Osobny wątek stanowi kwestia sprzedaży dzieł Wyspiańskiego na początku XX wieku i historia kontaktów artysty z Adamem Chmielem, jego przyjacielem oraz pośrednikiem w rozmaitych transakcjach, m.in. w zbyciu opisanych rysunków.

Słowa kluczowe: Stanisław Wyspiański (1869–1907), Adam Chmiel (1865–1934), Kraków, typografia Wyspiańskiego, teatralia Wyspiańskiego, Muzeum Narodowe w Krakowie, Archiwum Aktów Dawnych Miasta Krakowa

W latach 2017–2019 w związku z cyklem wystaw w Muzeum Narodowym w Krakowie (dalej: MNK) poświęconych twórczości Stanisława Wyspiańskiego i apelem dyrektora Muzeum dr. hab. Andrzeja Betleja do kolekcjonerów prywatnych o wypożyczenie na te wystawy dzieł malarza udało się dotrzeć do nowych, nieznanych w literaturze przedmiotu prac twórcy *Wesela*. Część z nich została przedstawiona podczas ekspozycji *Wyspiański* oraz *Wyspiański nieznany* w formie tzw. aneksów, pozostałe odkryte pastele i rysunki publiczność mogła obejrzeć na wystawie *Wyspiański. Postowie*. Wspomniała, nigdy w całości niepokazywaną w Polsce kolekcję dzieł Stanisława Wyspiańskiego z Lwowskiej Narodowej Galerii Obrazów im. Borysa Woźnickiego prezentowała wystawa *Wyspiański. Skarby ze Lwowa*. W czasie jej trwania pojawiła się informacja o niezwykle ciekawym, nieopracowanym i nieznanym publiczności zbiorze szkiców z różnych okre-

sów twórczości artysty, znajdującym się w krakowskiej kolekcji prywatnej dr. hab. Józefa Grabskiego¹. Dwanaście zebranych w niej rysunków pochodzi z rozmaitych tek i notatników artysty, w większości na odwrocie opatrzone zostały odręcznym komentarzem potwierdzającym ich autentyczność, sporządzonym ręką historyka Adama Chmiela (1865–1934).

Najwcześniejszą pracą w tej kolekcji jest rysunek piórem na szkicu ołówkowym przedstawiający widok od strony zachodniej drewnianego kościoła pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Woli

¹ Składam serdeczne podziękowania: dr. hab. Józefowi Grabskiemu za możliwość zapoznania się z rysunkami, dr. hab. Andrzejowi Betlejowi za pomoc w dotarciu do tego zbioru, dr. Kamili Follprecht oraz prof. Jackowi Purchli za cenne wskazówki merytoryczne, mgr Oldze Dybie za możliwość opublikowania tego tekstu.

1. Kościół pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Woli Radziszowskiej, 1886; atrament, ołówek, papier; 17,7×14,3 cm (w świetle passe-partout); z kolekcji dr. hab. Józefa Grabskiego. Fot. Joanna Pawłowska

Radziszowskiej² (il. 1). Karta pochodzi ze szkicownika, którego artysta używał w roku 1886. Rysunek powstał 30 lipca. Młody Wyspiański przebywał w czasie wakacji w Korabnikach, gdzie mieszkała rodzina Brudzewskich, bliskich znajomych wujostwa Kazimierza i Janiny Stankiewiczów³. Ze wspomnień Adeli Brudzewskiej-Bieniewskiej (ur. 1872), pierwszej miłości Stanisława⁴, wiadomo, że wraz

² Kościół pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Woli Radziszowskiej, 1886; atrament, ołówek, papier; 17,7×14,3 cm (w świetle passe-partout); po prawej na dole (dalej: p.d.) ołówkiem: „30 Lipca 1886 Wola Radziszowska”; na odwrocie napis tuszem i piórem: „Rysunek własnoręczny Stanisława Wyspiańskiego / A. Chmiel”. Szkic ujęty został w pierwszej monografii Wyspiańskiego napisanej przez Stanisława Przybyszewskiego i Tadeusza Żuka-Skarszewskiego (indeks dzieł artysty sporządził Stanisław Świerż), zob. *Stanisław Wyspiański. Dzieła malarskie*, Bydgoszcz 1925, poz. 21, s. 104: „Kościółek w Woli Radziszowskiej, 1886, sygnowany z prawej strony u dołu: 30 lipca 1886 Wola Radziszowska, rys. piórem, wys. 0,192, szer. 0,148. Wł. dr. Bernard Steinberg w Krakowie”.

³ Leon Płoszewski, *Komentarz*, w: *Wyspiański w oczach współczesnych*, oprac. Leon Płoszewski, t. 1, Kraków 1971, s. 559.

⁴ Świadectwem młodzieńczego zauroczenia Adelą Brudzewską są liryki korabnickie Wyspiańskiego z lat 1887–

z ciotką oraz młodymi Brudzewskimi: Kazimierzem (który mieszkał u Stankiewiczów na stacji podczas nauki w krakowskim gimnazjum), Karolem, Anną i Adelą, wyprawiał się na rozmaite wycieczki po okolicy, m.in. zwiedzał Kalwarię Zebrzydowską czy właśnie Wolę Radziszowską. Brudzewska-Bieniewska pisała, że podczas wyjazdów nie rozstawał się z notatnikiem: „Do Kalwarii jechało się pociągiem ze Skawiny. [...] Pamiętam, że Wyspiański rysował wtedy wnętrze kościoła, a potem całe ogrodzenie, mury, widok z oddali”⁵. Rysunek kościoła pośród zieleni to jeden z pierwszych zachowanych szkiców Wyspiańskiego przedstawiających architekturę zdjętą w naturze. Z tego samego roku pochodzi widok na Kurzę Stopkę i wieżę Zygmunta III Wazy na Wawelu w jednym z niewielkich notesów artysty, wykonany piórem i atramentem⁶.

Pracami dojrzałymi są rysunek drzewa⁷ i pejzaż z drzewami⁸ ze szkicownika z roku 1895 (il. 2 i 3), powstałe w okresie intensywnej pracy Wyspiańskie-

1889. Wykonał też w szkicowniku z roku 1888 (MNK III-r.a-2674/33) portret dziewczyny, o którym w tym samym zeszycie napisał: „[...] przewracając kartki tej książeczki, szybko odwróciłem na ostatnią, gdzie główka owej znajomej przez chwilę tylko – może dlatego przyjemna i miła wspomnieniu – i co zapisać muszę, poczęło mi być tęskno za nią”. Jej profil narysował też na karcie wizytowej (MNK III-r.a-4888) i ujął w podwójnym wizerunku wraz z siostrą Anną na szkicu zaginionym, pierwotnie w kolekcji Włodzimierza Żuławskiego; szerzej o młodzieńczej fascynacji Wyspiańskiego zob.: Stanisław Wyspiański, *Pisma proz. Juvenilia*, w: idem, *Dzieła zebrane*, t. 14, Kraków 1966, s. 92–100, 121–130.

⁵ *Kalendarz życia i twórczości 1 marca 1869–1890 Stanisława Wyspiańskiego*, oprac. Maria Stokowa, w: Stanisław Wyspiański, *Dzieła zebrane*, t. 16, vol. 1, Kraków 1971, s. 74.

⁶ Nr inw. MNK III-r.a-2674/9.

⁷ *Stare drzewo*, ok. 1895; ołówek, papier, 20,7×15,2 cm (w świetle passe-partout); po lewej u góry (dalej: l.g.) ołówkiem zapisy: „[...] laurifolia / angustifolia”; p.d. tuszem „Rysunek St. Wyspiańskiego / A. Chmiel”; na odwrocie „12” „13”.

⁸ *Szkic drzew pośród wody*, 1895; ołówek, kredka, papier, 19,0×23,5 cm (w świetle passe-partout); sygn. z prawej strony u dołu: 18 marzec 1895, nad szkicem zapiski oł.: „w górze gałęzie czarne”, „ziel”, „żółtopiask.”; p.d. tuszem obcą ręką: „Rysunek Stan. Wyspiańskiego / A. Chmiel [nieczytelne]”; w: *Stanisław Wyspiański. Dzieła malarskie*, op.cit., poz. 167, s. 111 jako: „Pejzaż (drzewa), 1895; sygn. z prawej strony u dołu: 18 marzec 1895 Rys. ołówkiem i kredkami, wys. 0,333, szer. 0,108. Wł. dr. Bernard Steinberg w Krakowie”; *Kalendarz życia i twórczości 1 marca 1890 – ostatnie dni marca 1898 Stanisława Wyspiańskiego*, oprac. Maria Stokowa, w: Stanisław Wyspiański, *Dzieła zebrane*, t. 16, vol. 2, Kraków 1982, s. 284, 285 jako: „Pejzaż (drzewa)”.

2. *Stare drzewo*, ok. 1895; ołówek, papier; 20,7 × 15,2 cm (w świetle passe-partout); z kolekcji dr. hab. Józefa Grabskiego. Fot. Joanna Pawłowska

3. *Drzewa pośród wody*, 1895; ołówek, kredka, papier; 19,0 × 23,5 cm (w świetle passe-partout); z kolekcji dr. hab. Józefa Grabskiego. Fot. Joanna Pawłowska

go nad obrazami do prezbiterium krakowskiego kościoła Franciszkanów, które to obrazy miały przedstawiać „ogród zupełnej szczęśliwości, gdzie jest lubo, tak miło, tak spokojnie jak nigdy na ziemi być nie może i nie było... las zwątpienia, walki, trudów, przeciwności, przeszkód, gdzie pobyt jest straszny, prze-

rażający”⁹. Tematem szkiców przygotowawczych stały się m.in. lasy pełne bezlistnych drzew, rozpadliny, mokradła, z tych pomysłów narodziły się dwa lata później monumentalne pastele: *Moczar*, *Topiel*, *Zamki na łodzi gwiazdy we wodzie* i *Skarby Sezamu*¹⁰. Na rysunku samotnego drzewa widnieją zapisy dotyczące gatunków roślin: drzewa z rodziny bukowatych [*Quercus*] *laurifolia* i lawendy wąskolistnej [*Lavandula*] *angustifolia*, na szkicu drzew rosnących pośród wody – oznaczenia barw. Szkice te wydają się najbliższe rysunkom do kompozycji *Moczar*, przechowywanym w zbiorach Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego¹¹ (dalej: MUJ): studiom ołówkowym drzew, gałęzi, kory pni, zarośli¹². Zbliżone stylistycznie i tematycznie są m.in. karta ze szkicem drzewa o rozgałęzionych powykęcanych konarach i suchym bodakiem w rogu kompozycji¹³, studium drzewa – pokolorowany tuszem szkic ołówkowy z napisami odnoszącymi się do planowanej kolorystyki¹⁴, rysunki samotnego drzewa z suchymi gałęziami¹⁵.

Z roku 1895 pochodzi również projekt fryzu z motywem kaczkowanych krakowiaków do dekoracji malarskiej kościoła farnego w Bieczu¹⁶ (il. 4). Podobne rysunki z motywem kwiatów zakomponowanych w arkadzie znajdują się w zbiorach MUJ: projekt wykonany tuszem na kalce z motywem kaczeców oraz fragmentem wzoru dywanowego złożonego z pętelek

⁹ List Stanisława Wyspiańskiego do Lucjana Rydla z 16 listopada 1894 roku, *Listy Stanisława Wyspiańskiego do Lucjana Rydla*, w: Stanisław Wyspiański, *Listy zebrane*, t. 2, cz.1, oprac. Leon Płoszewski i Maria Rydłowa, Kraków 1979, s. 263.

¹⁰ Szeroko o tych monumentalnych zrealizowanych i niezrealizowanych pastelach por.: Zdzisław Kępiński, *Stanisław Wyspiański*, Warszawa 1984, s. 86–94.

¹¹ *Nieznane rysunki Stanisława Wyspiańskiego ze zbiorów Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego*, Kraków 2007.

¹² Szkice sygnowane i datowane: „1895 SW moczar”, *ibidem*, kat. 2, 15, il. 2, 15.

¹³ Szkic p.d. sygn. oł.: SW, nr inw. MUJ 1438/I.

¹⁴ Szkic z napisem na odwrocie: „[...] liliowo-błękitna / w odbiciu aż zielona / granatowo-ciemna / w głębi [...] miasta”, nr inw. MUJ 1342/I.

¹⁵ Szkice o nr inw. MUJ 1382/I (*Nieznane rysunki*, op.cit., kat. 17, il. 17) i rysunek do kompozycji *Moczar* lub obrazu do kościoła Franciszkanów, datowany 21 stycznia 1895, nr inw. MUJ 1434/I (*ibidem*, kat. 32, il. 32).

¹⁶ *Fryz z kaczkowanych krakowiaków. Szkic do dekoracji malarskiej kościoła farnego w Bieczu*, 1895; ołówek, kredka, papier; 16,7 × 15,3 cm (w świetle passe-partout); p.d. przy kompozycji czerwonej kredką: SW 1895; p.d. ołówkiem nieczytelnie, na odwrocie oł.: „9”. W katalogu Świerza ujęty pod poz. 527 na s. 127 jako: „Kwiaty, projekt do polichromji w Bieczu. Sygn. z prawej strony u dołu: SW 1905. Rys. kredkami, wys. 0,203, szer. 0,162. Wł dr. Bernard Steinberg w Krakowie”.

4. Fryz z kaczkowanych krakowiaków. Szkic do dekoracji malarskiej kościoła farnego w Bieczu, 1895; ołówek, kredka, papier; 16,7×15,3 cm (w świetle passe-partout); z kolekcji dr. hab. Józefa Grabskiego. Fot. Joanna Pawłowska

i serduszek¹⁷, szkic ołówkiem postaci przy filarze, nad którym naszkicowany został fragment dekoracji z motywem kwiatów mlecza zamkniętych w łuku¹⁸ oraz rysunek liści i kwiatów mlecza¹⁹. W zbiorach MNK znajdują się duże kompozycje o podobnym układzie roślin, służące jako wzór do przenoszenia na ściany kościoła bieckiego: kwiaty śliwy²⁰ (il. 5) oraz kwiaty

5. Kwiaty śliwy. Projekt dekoracji malarskiej do fary w Bieczu, 1896; pastel, papier; 72,5×95,5 cm; Muzeum Narodowe w Krakowie, nr inw. MNK III-r.a-10746. Fot. Jacek Świdorski

6. Kwiaty mlecza. Projekt dekoracji malarskiej do fary w Bieczu, 1896; pastel, papier; 79,5×105,0 cm; Muzeum Narodowe w Krakowie, nr inw. MNK III-r.a-10747. Fot. Bartosz Cygan

¹⁷ Projekt dekoracji malarskiej do kościoła w Bieczu, 1896, tusz, kalka, nr inw. MUJ 1277/II. Publikowany w: Danuta Godyń, Magdalena Laskowska, *Wyspiański. Katalog wystawy dzieł ze zbiorów Muzeum Narodowego w Krakowie*, Kraków 2017, s. 76.

¹⁸ *Szkic smukłych postaci kobiet przy filarze*, 1896, tusz, kalka, opisany na odwrocie: „Rysunek Stanisława Wyspiańskiego / A Chmiel”, nr inw. MUJ 1336/II. Publikowany w: ibidem, s. 77.

¹⁹ Rysunek w zbiorach MUJ, nr inw. MUJ 1332/II.

²⁰ *Kwiaty śliwy. Projekt dekoracji malarskiej do fary w Bieczu*, 1896; pastel, papier (naklejony na tekturę); 72,5×95,5 cm; niesygn.; verso po prawej u góry oł. ozn.: „18””; po lewej na dole (dalej: l.d.) na blejtramicie nalepka z napisem: „Własność/Muzeum Narodowego/St. Wyspiański/Kwiaty śliwy szkic do/polichr. franciszkańskiej/Nr. Inw. 77639”, nr inw. MNK III-r.a-10746. Szeroko o planowanej dekoracji malarskiej kościoła w Bieczu zob.: Wojciech Bałus, *Sztuka sakralna Krakowa w wieku XIX, cz. 2: Matejko i Wyspiański*, Kraków 2007, s. 112–113, oraz Tadeusz Ślawski, *Stanisław Wyspiański na Podkarpaciu*, Biecz 1996, s. 73–96.

mlecza²¹ (il. 6), w katalogu S. Świerza z roku 1925 reprodukowane są jeszcze dwa inne, obecnie zaginione, pastele: kwiaty jabłoni oraz jaskry (obydwa z dawnej kolekcji Marii Jasiońskiej we Lwowie)²². Do tego zbioru prac przynależy również datowany

²¹ *Kwiaty mlecza. Projekt dekoracji malarskiej do fary w Bieczu*, 1896; pastel, papier (naklejony na tekturę); 79,5×105 cm; niesygn.; verso l.d. ozn. ołówkiem: „17””, poniżej na ramie nalepka z napisem: „Własność / Muzeum Narodowego / St. Wyspiański / «Kwiaty mlecza» / szkic do polichr. franciszkańskiej / Nr. inw. 77640”; nr inw. MNK III-r.a-10747. Więcej o pastelach do polichromii bieckiej: D. Godyń, M. Laskowska, *Wyspiański*, op.cit., s. 76–78.

²² *Stanisław Wyspiański. Dzieła malarskie*, op.cit., s. 45–46.

7. Postaci kobiet na tle filaru. Projekt odrzwi lub dekoracji malarskiej do nieokreślonego kościoła, 1902; ołówek, papier; 20,2 × 14,2 cm (w świetle passe-partout); z kolekcji dr. hab. Józefa Grabskiego. Fot. Joanna Pawłowska

później – na rok 1902 – rysunek z przedstawieniem postaci kobiecych wychylających się zza filaru²³ (il. 7). Wydaje się, że to pogłębione rozwiązanie pomysłu Wyspiańskiego na dekorację malarską kościoła w Bieczu, o czym pisał w liście do Lucjana Rydla w roku 1896: „Oto że nie tylko projekt biecki się skryształizował coraz odrębniej, coraz silniej, coraz konsekwentniej, [...] zostawiłem fryzy nadarkadowe i malw ogrodny, [...] obecnie dodam jeszcze w pewnej górnej wysokości słupów owe duchy okalające kolumny, duchy smutku i duchy wesela jak sobie ręce podają i palce płaczą wokół pnia kamiennego tańcząc unoszone w powietrzu oddechem modlących”²⁴. Praca z tej serii znajduje się również w zbiorach Muzeum Narodowego w Warszawie, zatytułowana *Duchy smutku*²⁵.

²³ W spisie Świerza ujęty pod pozycją 469, s. 124 jako: „Projekt odrzwi (kobieta jako kolumna). Rys. ołówkiem, wys. 0,207, szer. 0,164. Wł dr. Bernard Steinberg w Krakowie”.

²⁴ *Listy Stanisława Wyspiańskiego do Lucjana Rydla*, op.cit., s. 324–325.

²⁵ *Duchy smutku. Szkic motywu do polichromii kościoła w Bieczu*, 1896; pastel, kredka, papier; 37,5101 × 23,8 cm,

8. Zwiedzający wystawę TAP Sztuka w Sukiennicach, 1897; tusz, papier; 16,0 × 19,0 cm (w świetle passe-partout); z kolekcji dr. hab. Józefa Grabskiego. Fot. Joanna Pawłowska

Zapisem wspomnienia jest kompozycja z roku 1897 opisana przez Stanisława Świerza jako „Wnętrze teatru, szkic widowni wypełnionej publicznością”²⁶, rozpoznanie to podtrzymał Kazimierz Nowacki w swym katalogu plastyki teatralnej, podpisując pracę jako zaginioną²⁷ (il. 8). Wydaje się, że rysunek przedstawia jednak zupełnie inną sytuację: tłum postaci odwiedzających pierwszą wystawę obrazów i rzeźb Towarzystwa Artystów Polskich „Sztuka” w Sukiennicach. Świadczy o tym zarówno samo naszkicowane wnętrze z wyraźnie zaznaczonymi rzędami obrazów, jak i data powstania: 26 maja 1897 roku. W czasie tym Wyspiański zdawał

nr inw. Rys.Pol. 13578 MNW; zob.: *Jak meteor... Stanisław Wyspiański (1869–1907). Artyście w setną rocznicę śmierci. Katalog wystawy dzieł ze zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie*, Warszawa 2007, s. 96.

²⁶ *Szkic grupy postaci we wnętrzu*, 1897, tusz, papier; 16,0 × 19,0 cm (w świetle passe-partout); dat. p.d. tuszem: „Kraków 26 maja 1897”, na odwrocie: „Rysunek Stanisł. Wyspiańskiego / A Chmiel”; w: *Stanisław Wyspiański. Dzieła malarskie*, op.cit., s. 115, poz. 245 jako: „Wnętrze teatru, szkic widowni wypełnionej publicznością. Sygn. z prawej strony u dołu: Kraków 16 (sic!) maja 1897. Rys. piórkciem, wys. 0,165, szer. 0,200. Wł. dr. Bernard Steinberg w Krakowie”; *Kalendarz życia i twórczości 1 marca 1890 – ostatnie dni marca 1898*, op.cit., s. 351 jako: „Kraków. Wnętrze teatru, szkic widowni wypełnionej publicznością. Rys. piórkciem, sygn. «Kraków 16 (sic!) maja 1897»”.

²⁷ Kazimierz Nowacki, *O inscenizacji „Bolesława Śmiałego” w roku 1903. Plastyka teatralna Wyspiańskiego. Katalog*, „Pamiętnik Teatralny”, 1957, R. 6, z. 3–4, s. 563, kat. 10 jako: „Widownia teatru miejskiego”.

relację Lucjanowi Rydlowi o swym nowym pokazie dzieł: „Właśnie już rozpoczęło się urządzenie owjej wystawy, o której ci wspominałem a która będzie pierwszym Salonem polskim, który już będzie się konstytuował co roku i rozpocznie prawdziwy zwrot w całym ruchu artystycznym u nas”²⁸. „Środa, 26. Maja. wczoraj razem z Wyczółkowskim rozwieszaliśmy kartony moje i Mehoffera – dałem oba freski z kościoła franciszkanów oprócz *Caritas*, i wszystko prezentuje się bardzo dobrze jako całość [...]. Tymczasem do widzenia, bo znowu spieszę na wystawę urządzić dalej”²⁹. W Sprawozdaniu Wydziału Towarzystwa Artystów Polskich za rok 1898 odnotowano: „[wystawa] zajęła część wielkiej Sali i sale mniejszą, ostatnią. Grono artystów nie rozporządzało żadnym kapitałem, urządzenie więc było jak najskromniejsze i tylko staranie nadało tej wystawie odrębny, nieco wyszukany charakter. Wystawa liczyła 67 numerów. Powodzenie przewyższyło oczekiwania. Napływ publiczności był ogromny --- wystawę odwiedziło około 6000 osób”³⁰.

Podobne w stylistyce rysunki z tego okresu znajdują się w zbiorach MUJ: *Przepaść*, 1897 (tuszu, papier, dat. p.d. tuszem: „przepaść 1 Lipiec 1897 Kraków”)³¹, *Kamienie słuchają*, 1897 (tuszu, papier, dat. p.d. tuszem: „20 Lipca 1897 Kraków”)³², *Fontanna*, 1897 (tuszu, papier, napis tuszem: „fontanna Sierpień 1897”)³³ i *Wyrwane drzewo z korzeniem w formie fantastycznej postaci* do kompozycji *Skarby Sezamu*³⁴.

W omawianej kolekcji znajdują się też prace typograficzne artyści: pawik³⁵ i irysy³⁶. Obydwa te motywy bardzo często pojawiały się na łamach krakowskiego tygodnika „*Życie*” (wydawanego w la-

²⁸ *Listy Stanisława Wyspiańskiego do Lucjana Rydla*, op.cit., s. 469.

²⁹ *Ibidem*, s. 470.

³⁰ *Kalendarz życia i twórczości 1 marca 1890 – ostatnie dni marca 1898*, op.cit., s. 353.

³¹ *Nieznane rysunki*, op.cit., s. nlb., kat. 20, il. 20.

³² *Ibidem*, kat. 1, il. 1.

³³ *Ibidem*, kat. 30, il. 30.

³⁴ Nr inw. MUJ 1303/II.

³⁵ *Pawik. Motyw typograficzny do czasopisma „Życia”*, 1897; tusz, kalka, 9,7×9,8 cm (w świetle passe-partout); sygn. przy kompozycji „SW”; pod kompozycją zapis „5 cm breit” / (5 cent), na odwrocie oł.: „23”. W katalogu Świerza ujęty na s. 116, kat. 286 jako: „Pawik, sygn. po bokach motywu: S-W. Rys. piórkiem: wys. 0,144, szer. 0,132. W. dr. Bernard Steinberg w Krakowie”.

³⁶ *Irysy. Motyw typograficzny do czasopisma „Życie”*, 1897; tusz, papier, 20,2×16,2 cm (w świetle passe-partout); sygn. przy kompozycji „SW”. W katalogu Świerza ujęty na s. 116, kat. 281 jako: „Irysy, sygn. z prawej strony u dołu: SW. Rys. tuszem: wys. 0,212, szer. 0,167. Wł. dr. Bernard Steinberg w Krakowie”.

9. Pawik. Motyw typograficzny dla czasopisma „*Życie*”, 1897; tusz, kalka; 9,7×9,8 cm (w świetle passe-partout); z kolekcji dr. hab. Józefa Grabskiego. Fot. Joanna Pawłowska

tach 1897–1900), w którym Wyspiański publikował artykuły i rysunki, a od października 1898 roku pełnił funkcję redaktora artystycznego³⁷. Motyw motyla po raz pierwszy na łamach czasopisma pojawia się w grudniu 1897, czternasty raz użyty jest w kwietniu 1899³⁸ (il. 9). Wydaje się możliwe, że wzór dla tej winiety zaczerpnął Wyspiański z projektu witraża, który w tym czasie komponował dla prezbiterium kościoła Franciszkanów w Krakowie: *Żywiół ognia*³⁹. Co ciekawe, w realizacji w szkle motyl nie został wykonany, zachował się natomiast jego wzór na odrębnym kartonie pastelowym⁴⁰ (il. 10).

³⁷ O wpływie Wyspiańskiego na kształt „*Życia*” zob. Elżbieta Skierkowska, *Wyspiański, artysta książki*, Wrocław 1960, s. 75–90, ostatnio: Łukasz Gawęł, Magdalena Laskowska, *Wyspiański nieznanymi*, Kraków 2019, s. 31–33.

³⁸ „*Życie*”, 1897: nr 11, s. 8; nr 12, s. 8; nr 13, s. 7; nr 14, s. 4; „*Życie*”, 1898: nr 1, s. 8; nr 2, s. 17; nr 3, s. 33; nr 5, s. 54; nr 9, s. 100; nr 14, s. 163; nr 16, s. 186; nr 17, s. 197; „*Życie*”, 1899: nr 5, s. 100; nr 8, s. 162.

³⁹ *Żywiół ognia (II). Projekt witraża do okna prezbiterium kościoła Franciszkanów w Krakowie*, 1897; pastel, ołówek, papier (naklejony na płótno); 659,5×124,5 cm; niesygn.; na odwrocie na płótnie w górnej partii projektu naklejka z napisem: „Stanisław Wyspiański / Karton do witraża franc. / Żywiół ognia / N.I.81 135”; nr inw. MNK III-r.a-10682.

⁴⁰ *Motyl (paź królowej)*, 1896; pastel, papier; 37,0×43,5 cm; niesygn.; na odwrocie nowej ramy naklejony pa-

10. *Motyl (paź królowej)*, 1896; pastel, papier; 37,0 × 43,5 cm; Muzeum Narodowe w Krakowie, nr inw. MNK III-r.a-207. Fot. Bartosz Cygan

Drugi motyw typograficzny dla „Życia” – kosaćce – po raz pierwszy był publikowany w tygodniku w grudniu 1897 roku; użyto go jeszcze kilkanaście razy (w tym w wersji potrójnej) do listopada roku 1899, a potem dwukrotnie w *Poezjach* Lucjana Rydla⁴¹ (il. 11). Także tu wydaje się, że pierwowzorem były projekty dekoracji do kościoła Franciszkanów. Podobny motyw kwiatowy znajduje się na kompozycji *Caritas* w prezbiterium świątyni.

Do prac związanych z twórczością teatralną Wyspiańskiego należą rysunki scenograficzne dekoracji i szkice kostiumowe. Siódmego maja 1903 roku w Teatrze Miejskim w Krakowie odbyła się prapremiera *Bolesława Śmiałego*, w scenografii autora. Pracy nad inscenizacją towarzyszyły intensywne dyskusje dotyczące oprawy plastycznej spektaklu, co Adam Chmiel tak wspominał: „Bardzo szczegółowo i przez liczne wieczory omawialiśmy razem w moim mieszkaniu kwestie strojów, uzbrojenia i urządzenia dworca Bolesławowego i kościelnego”⁴². W sobotnim wydaniu „Czasu” z 23 maja 1903 opublikował artykuł *Archeologia w „Bolesławie*

pier z poprzedniej oprawy z napisem: MUZEUM NARODOWE / W KRAKOWIE / N.I. 70 498; na tym napisie ozn. czerwoną kredką: „115”; niżej przyklejone dwie nalepki: 1. „Wyspiański / Stanisław / Motyl / N.I.70498”, 2. „Ad. Chmiel / Kraków / Jabłonowskich”; nr inw. MNK III-r.a-207.

⁴¹ „Życie”, 1897: nr 12, s. 7; „Życie”, 1898: nr 43, s. 557; nr 44, s. 574; nr 48, s. 644; nr 50, s. 661; „Życie”, 1899: nr 3, s. 58; nr 4, s. 74; nr 5, s. 87; nr 6, s. 119; nr 7, s. 130; nr 7, s. 137; nr 10, s. 194 (potrójne); nr 13/14, s. 239; nr 19/20, s. 362, oraz Lucjan Rydel, *Poezye*, Warszawa 1901, s. 16–17.

⁴² *Jak meteor...*, op.cit., s. 198.

11. *Irysy*. Motyw typograficzny dla czasopisma „Życie”, 1897; tusz, papier; 20,2 × 16,2 cm (w świetle passe-partout); z kolekcji dr. hab. Józefa Grabskiego. Fot. Joanna Pawłowska

Śmiałym”, w którym poddał sztukę Wyspiańskiego analizie historycznej⁴³.

Z serii projektów do tej sztuki pochodzi rysunek opisany przez Chmiela na odwrocie jako „Przewodnik z Legendy św. Bolesława Śmiałego”⁴⁴ (il. 12).

⁴³ Ten sam artykuł wydał w postaci broszury: Adam Chmiel, *Archeologia dramatu „Bolesław Śmiały” Stanisława Wyspiańskiego*, Kraków 1903, czcionkami Drukarni „Czasu”, odbitka z „Czasu” 1903, nr 116. W Bibliotece MNK znajduje się egzemplarz z prywatnego księgozbioru Stanisława Wyspiańskiego z dedykacją na odwrocie okładki przedniej: „Kochanemu Stanisławowi Wyspiańskiemu Adam Chmiel 30 maja 1903 roku” (MNK Biblioteka W 93), zob.: Halina Marcinkowska, *Katalog księgozbioru Stanisława Wyspiańskiego w Bibliotece Muzeum Narodowego w Krakowie*, w: Ł. Gaweł, M. Laszkowska, *Wyspiański nieznan*, op.cit., s. 232, 243.

⁴⁴ *Przewodnik z Legendy św. Bolesława Śmiałego (Świątelnik wawelski)*, ok. 1904; ołówek, papier, 19,7 × 14,7 cm (w świetle passe-partout); na odwrocie napis ręką Adama Chmiela tuszem: „Rysunek Stanisława Wyspiańskiego. Przewodnik z Legendy św. Bolesława Śmiałego A. Chmiel”; w: *Stanisław Wyspiański. Dzieła malarskie*, op.cit., poz. 29, s. 105 jako: „Kościelny (postać idąca, z książką i świecą)”. Rysunek ołówkiem, wykonany około 1888 r., wys. 0,208, szer. 0,167. Wł. dr. Bernard Steinberg w Krakowie”.

12. Przewodnik z *Legendy św. Bolesława Śmiałego*. Szkic kostiumu postaci do dramatu „Bolesław Śmiały” Stanisława Wyspiańskiego, 1903–1904; ołówek, papier; 19,7×14,7 cm (w świetle passe-partout); z kolekcji dr. hab. Józefa Grabskiego. Fot. Joanna Pawłowska

13. Postać kobiety w powłóczystej szacie. Szkic kostiumu postaci dziewczki z orszaku królowej do dramatu „Bolesław Śmiały” Stanisława Wyspiańskiego, 1904; ołówek, papier; 19,7×14,7 cm (w świetle passe-partout); z kolekcji dr. hab. Józefa Grabskiego. Fot. Joanna Pawłowska

Przez S. Świerza w 1925 roku zatytułowany: *Kościelny* (postać idąca, z książką i świecą), i datowany na rok 1888. Wydaje się słuszne spostrzeżenie autora noty, że postacią sportretowaną, służącą jako wzór do kostiumu przewodnika, może być mężczyzna posługujący w kościele. Jego ubiór – długa suknia z pelerynką – przypomina strój świątnika, pełniącego również funkcję przewodnika po katedrze⁴⁵. W zbiorze znanych w literaturze przedmiotu „lalek bolesławowskich”⁴⁶ nie ma kostiumu do postaci kościelnego lub przewodnika, ale w 1904 roku postaci takie grali na scenie aktorzy Jejde (Kościelny) i Przybyłowicz (Przewodnik)⁴⁷.

⁴⁵ Jan Kracik, *Świątnicy katedry krakowskiej*, „Rocznik Krakowski”, T. 49: 1978, s. 85.

⁴⁶ O inscenizacji *Bolesława Śmiałego* w roku 1903 i „lalkach bolesławowskich” szeroko: K. Nowacki, *O inscenizacji*, op.cit., s. 511–605.

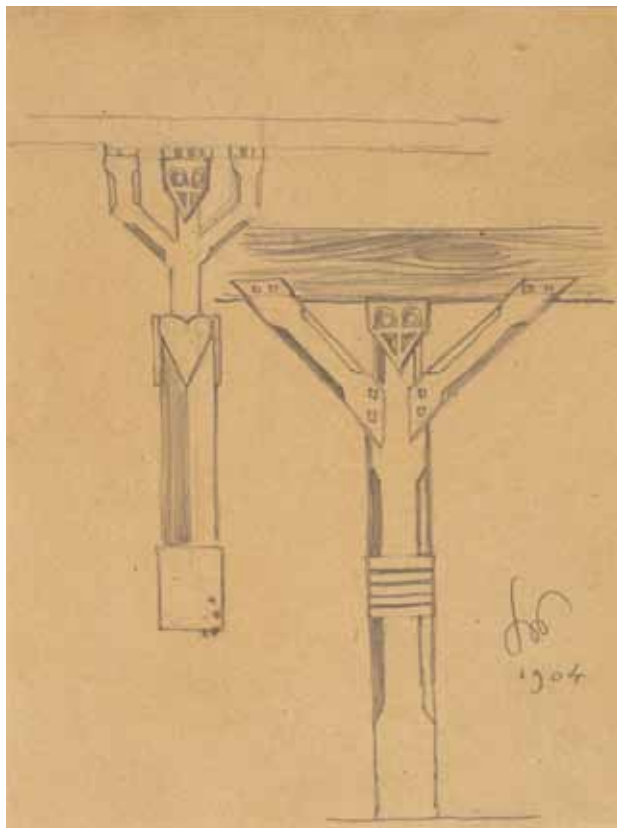
⁴⁷ Obsadę sztuki wymienia afisz w wydaniu książkowym z premiery 7 maja 1904 r., zob.: *Dodatek krytyczny*, w: Stanisław Wyspiański, *Bolesław Śmiały, Legenda II, Skalka*, w: idem, *Dziela zebrane*, t. 6, Kraków 1962, s. 344–345.

Projektem innego kostiumu teatralnego jest rysunek postaci młodej kobiety, być może do roli „dziewki z orszaku królowej”⁴⁸. W katalogu S. Świerza opisany został jako *Szkic kobiety z podniesionymi rękami* i datowany na rok 1895 (il. 13). Wydaje się jednak, że rysunek ten należy włączyć w zbiór prac związanych z wystawieniem dramatu w roku 1904. Być może dla kolejnej sztuki poświęconej Krakowowi – *Legendy* – powstał datowany przez artystę na rok 1904: *Slup*⁴⁹, czyli projekt wiązań drewnianych podpór do dekoracji przedstawiającej zamek na Wawelu (il. 14). We wstępie do dramatu autor tak opisywał jedenastowieczną siedzibę królewską:

⁴⁸ *Postać kobiety w powłóczystej szacie. Szkic postaci Rusalki do dramatu „Legenda” Stanisława Wyspiańskiego*, 1904; ołówek, papier, 19,7×14,7 cm (w świetle passe-partout); na odwrocie tuszem piórem: „Rysunek St. Wyspiańskiego A. Chmiel”; w: Stanisław Wyspiański, *Dziela malarskie*, op.cit., poz. 165, s. 111 jako: „Szkic kobiety z podniesionymi rękami, 1895. Rys. ołówkiem, wys. 0,208, szer. 0,167. Wł. dr. Bernard Steinberg w Krakowie”.

⁴⁹ *Slup*, 1904; ołówek, papier; 19,7×14,7 cm (w świetle passe-partout); l.g. kredką: „SŁUP”; p.d. oł.: „SW/1904”.

14. Projekt wiązań słupów drewnianych (poręcze podcienia dworzyszczka wawelskiego). Projekt do scenografii sztuki „Legenda” Stanisława Wyspiańskiego, 1904; ołówek, papier; 19,7 × 14,7 cm (w świetle passe-partout); z kolekcji dr. hab. Józefa Grabskiego. Fot. Joanna Pawłowska

„A ściany dwora miały lice z jodłowych płatek, A podcienia były wyrzeżane w kolaki i słupce rzeźbione [...]”⁵⁰. Ten sam motyw kolumny zwieńczonej kapitelem o kształcie sercowatej tarczy widnieje na szkicu z MUJ⁵¹. Nad scenografią *Legendy* dla sceny lwowskiej Wyspiański pracował w roku 1904, w lipcu przedstawiał projekty kostiumów w postaci tak zwanych lalek dyrektorowi teatru Tadeuszowi Pawlikowskiemu i scenografowi Stanisławowi Jasieńskiemu⁵². Z archiwaliów wynika, że było ich dwadzieścia sześć⁵³. W roku tym artysta pracował też

na odwrocie oł.: „2”. W spisie S. Świerza ujęty pod pozycją 468, s. 124 jako: „Projekt wiązań słupów drewnianych. Sygn. z prawej strony u dołu: „SW 1904. Rys. ołówkiem, wys. 0,207, szer. 0,164. Wł. dr. Bernard Steinberg w Krakowie”.

⁵⁰ S. Wyspiański, *Bolesław Śmiały, Legenda II, Skalka*, op.cit., s. 119, 121.

⁵¹ Datowany i sygn.: SW 1904 z napisem „SŁUP” (nr inw. MUJ 1543/I).

⁵² Małgorzata Palka, Agnieszka Kowalska, *Teatralia Stanisława Wyspiańskiego*, Kraków 2011, s. 247.

⁵³ Biblioteka Jagiellońska, Dział Rękopisów (dalej: BJ Rkps), 7556 IV, Spis rękopisów, autografów, rysunków

15. Zeus z orłem. Szkic do witraża [?] do Domu Towarzystwa Lekarskiego w Krakowie, 1904; ołówek, kredka, papier; 15,7 × 16,2 cm (w świetle passe-partout); z kolekcji dr. hab. Józefa Grabskiego. Fot. Joanna Pawłowska

nad cyklem rysunkowym „lalek bolesławowskich” do dramatu *Bolesław Śmiały*. Będąc na Podhalu, A. Chmiel na prośbę Wyspiańskiego zbierał spinki góralskie i odbijał ozdoby z ludowych łyżników, których formy dramatopisarz wykorzystywał w projektach zarówno ubiorów bohaterów, jak i samej architektury⁵⁴. Stąd wzięły się charakterystyczne zdobienia m.in. słupów dworzyszczka.

Rysunek postaci Zeusa z orłem⁵⁵ pochodzi z cyklu szkiców związanych prawdopodobnie z pracą koncepcyjną Wyspiańskiego nad oknem witrażowym w westybulu Domu Towarzystwa Lekarskiego

i innych pozostałości po śp. Stanisławie Wyspiańskim sporządzony przez Marię Mazarównę, Adama Chmiela przekazującego objęte nim przedmioty i Henryka Herza odbierającego je w imieniu Karola Radonia opiekuna dzieci Śt. Wyspiańskiego, s. 2 poz. 16: „rękopis ćwiartek 26 z napisem «Lalki teatralne» «legenda» S.W. 1904 zawiera dwie kartki tekstu i następujące rysunki ołówkowe, lekko kolorowane”.

⁵⁴ „Poręcze podcienia ciężkie, zdobne są ciosanymi toporem i dłutem ozdobami, które odtworzył Wyspiański według motywów łyżników góralskich”, *Dodatek krytyczny*, w: S. Wyspiański, *Bolesław Śmiały, Legenda II, Skalka*, op.cit., s. 331.

⁵⁵ *Rysunek postaci Zeusa z orłem*, 1904; ołówek, kredka, papier, 15,7 × 16,2 cm (w świetle passe-partout); p.d. „SW 1904”, na odwrocie ozn. „11”. W katalogu S. Świerza ujęty pod poz. 476 na s. 124 jako: „Mężczyzna z orłem. Sygn. z prawej strony u dołu: SW 1904. Rys. ołówkiem, wys. 0,171, szer. 0,192. Wł. dr. Bernard Steinberg w Krakowie”.

16. *Atlas. Szkic do witraża [?] do Domu Towarzystwa Lekarskiego w Krakowie*, 1904; ołówek, papier; 17,1 × 21,2 cm; Muzeum Narodowe w Krakowie, nr inw. MNK III-r.a-4857. Fot. Mateusz Szczypiński

w Krakowie⁵⁶ (il. 15). Podobna stylistycznie i tematycznie praca znajduje się zbiorach MNK, nabyta poprzez zakup od Wandy Chmielowej w roku 1942⁵⁷ (il. 16).

Dwanaście omówionych powyżej szkiców, jak świadczy zapis na każdym z nich, było w posiadaniu Adama Chmiela, znajomego Wyspiańskiego jeszcze z czasów nauki w krakowskim Gimnazjum św. Anny⁵⁸. Z artystą łączyły go zainteresowania

⁵⁶ O koncepcjach związanych z witrażami westybulu Domu Lekarskiego w Krakowie zob.: Krystyna Czerni, *Witraż „Apollo” Stanisława Wyspiańskiego dla Domu Lekarskiego w Krakowie*, „Folia Historiae Artium”, 1993, t. 29, s. 129–149, Katarzyna Nowakowska-Sito, *Między Wawelem a Akroplem. Antyk i mit w sztuce polskiej przelomu XIX i XX wieku*, Warszawa 1993, s. 151–167, D. Godyń, M. Laskowska, *Wyspiański*, op.cit., s. 375–387.

⁵⁷ *Atlas. Szkic do witraża (?) do Domu Towarzystwa Lekarskiego w Krakowie*, 1904; ołówek, papier; 17,1 × 21,2 cm; recto sygn. i dat. p.d. oł. monogramem wiązany: SW / 1904; MNK III-r.a-4857, w: D. Godyń, M. Laskowska, *Wyspiański*, op. cit., s. 416, kat. VII 54.

⁵⁸ O Adamie Chmielu jako dyrektorze Archiwum Aktów Dawnych Miasta Krakowa szeroko: Tomasz Wroński, *Adam Chmiel jako dyrektor Archiwum Aktów Dawnych Miasta Krakowa w latach 1917–1934*, „Krakowski Rocznik Archiwalny”, T. 2: 1996, s. 58–69. O przyjaźni Adama Chmiela ze Stanisławem Wyspiańskim szeroko: Krystyna Jelonek-Litewka, *Przyjaźń Adama Chmiela i Stanisława Wyspiańskiego*, „Krakowski Rocznik Archiwalny”, T. 17: 2011, s. 101–116. Listy Stanisława Wyspiańskiego do Adama Chmiela, przechowywane m.in. w zbiorach Muzeum Krakowa oraz Biblioteki Jagiellońskiej, opublikowała wraz z wnikliwym komentarzem Maria Rydlowa, zob.: *Listy Stanisława Wyspiańskiego różne – do wielu*

dziejami kultury i Krakowa, obaj w 1896 roku należeli do grona założycieli Towarzystwa Miłośników Historii i Zabytków Krakowa⁵⁹. Chmiel pomógł Wyspiańskiemu w 1898 roku opublikować w „Roczniku Krakowskim”, organie Towarzystwa, artykuł poświęcony odkryciu szesnastowiecznej polichromii kościoła Świętego Krzyża w Krakowie⁶⁰. Ta gotycka świątynia w roku 1896 poddana została gruntownej restauracji pod kierunkiem Tadeusza Stryjeńskiego i Zygmunta Hendla, fundusze na jej prowadzenie wyasygnowała Kasa Oszczędności m. Krakowa. Wyspiański sporządził rysunki przedstawiające rozrys polichromii i wyposażenia kościoła oraz przekopiował w skali 1:1 malowidła figuralne i florystyczne. Dzięki zapobiegliwości Chmiela zbiór tych rysunków i pastelii został przejęty w roku 1904 z Kasy i przekazany do krakowskiego Archiwum Aktów Dawnych.

Chmiel jako historyk i archiwariusz niejednokrotnie służył Wyspiańskiemu pomocą w zdobywaniu informacji dotyczących dawnego Krakowa, sfragistyki i paleografii, które dramatopisarz i inscenizator wykorzystywał w swej pracy. Świadczą o tym między innymi notatki na rysunkach w zbiorach Muzeum Narodowego w Krakowie⁶¹, dokumenty archiwalne przechowane w Bibliotece Jagiellońskiej⁶² i Archiwum Narodowym w Kra-

adresatów, oprac. Maria Rydlowa, w: S. Wyspiański, *Listy zebrane*, t. 4, Kraków 1998, s. 190–239.

⁵⁹ Krystyna Jelonek-Litewka, Bożena Lesiak-Przybył, *Materiały archiwalne związane z osobą Stanisława Wyspiańskiego przechowywane w Archiwum Państwowym w Krakowie*, przewodnik, Kraków 2007, s. 12.

⁶⁰ K. Jelonek-Litewka, *Przyjaźń Adama Chmiela i Stanisława Wyspiańskiego*, op.cit., s. 105.

⁶¹ Przy rysunkach z dawnej kolekcji A. Chmiela *Cztery karykatury historyczne: Napoleona, Adama Mickiewicza i Fryderyka Chopina*, 1901; tusz, papier; 21,0 × 33,8 cm, niesygn.; na doklejonej karcie ręką Adama Chmiela, piórem: „KARYKATURY rysowane u mnie przez Stanisława Wyspiańskiego dnia 6 listopada roku 1901 r. Kiedy omawialiśmy dramat Noc listopadowa, który obecnie zaczął już pisać... Wielki zbiór podobnych karykatur rysowanych przez St. Wyspiańskiego w czasie zebrań Młodej Polski w restauracji Turlińskiego posiada p. Marceli Dobrowolski – obecnie uczeń Akad. Sz. P. i asystent gabinetu histor. szt. Uniw. A. CHMIEL.”; nr inw. MNK III-r.a-10885/1-2. Ze wspomnień Chmiela wiadomo, że Wyspiański pod koniec listopada często go odwiedzał i odczytywał kolejne fragmenty pisanego w tym czasie dramatu *Noc listopadowa*, zob.: Adam Chmiel, [Zapiski z rozmów z Wyspiańskim], w: *Wyspiański w oczach współczesnych*, op.cit., t. 2, Kraków 1971, s. 119–122.

⁶² BJ Rkps 10074–10086, Papiery z kancelarii adwokata Józefa Skąpskiego.

kwie⁶³, wspomnienia⁶⁴ i listy⁶⁵. Chmiel opiekował się również rodziną artysty podczas zagranicznych wyjazdów malarza w celach leczniczych, Wyspiański do niego kierował zapytania o najbliższych, pisał o swoim życiu prywatnym⁶⁶, prosił o pożyczki⁶⁷ i informował o stanie zdrowia⁶⁸. Był też przez Wyspiańskiego trzykrotnie portretowany⁶⁹ (il. 17). Wraz z Wilhelmem Feldmanem po śmierci artysty Chmiel opiekował się jego spuścizną piśmienniczą: zajmował się publikacją dramatów⁷⁰, sprawował pieczę

⁶³ K. Jelonek-Litewka, B. Lesiak-Przybył, *Materiały archiwalne*, op.cit., s. 1.

⁶⁴ Adam Chmiel, *Dom, w którym mieszkał i pisał „Wesele” Stanisław Wyspiański*, s. V–VI; „Kuryer Literacko-Naukowy” (dodatek do nr 330 „Ilustrowanego Kuryera Codziennego” z dnia 28 listopada 1932 r.), nr 48, R. 9; A. Chmiel, [Zapiski z rozmów z Wyspiańskim], op.cit., s. 119–158.

⁶⁵ Listy z Zakopanego i Krakowa od Adama Chmiela do Stanisława Wyspiańskiego z 25 marca – 14 grudnia 1904 r.; Archiwum Narodowe w Krakowie (dalej: ANK), Akta związane ze Stanisławem Wyspiańskim, sygn. 29/1577/0, oraz zbiór listów Wyspiańskiego do Chmiela z lat 1900–1907, w: *Listy Stanisława Wyspiańskiego różne*, op.cit., s. 190–239.

⁶⁶ Na przykład 29 czerwca 1905 roku pisał o Lajkoniku: „Kochany Panie! «Konik» się odbył. Byłem razem z dziećmi wszystkimi na Zwierzyńcu w owym podwórku, gdzie byliśmy z Panem roku zeszłego i przypatrywałem się z Mietkiem, Staszkiem i Heleną przez szyby cieplarni na ubierającego się konika. [...] Poszliśmy potem na Wawel, wstąpiliśmy do Katedry, oglądaliśmy stare kamienie potłuczone w szopach przed katedrą”, w: *Listy Stanisława Wyspiańskiego różne*, op.cit., s. 227.

⁶⁷ W liście z 14 sierpnia 1906 roku pytał A. Chmiela: „Czy Kochany Pan nie mógłby mi pożyczyć 200 reńskich do dnia 1ego Września?”, ibidem, s. 236.

⁶⁸ „Tymczasem coraz mniej czuję ciężaru choroby, a przede wszystkim odzyskałem z dawną upragnioną możliwość czytania spokojnego, przez co będę się mógł zapoznać świeżo z wielu książkami, aby je do składu myśli włączyć”. List Stanisława Wyspiańskiego do Adama Chmiela z 14 lipca 1907 r., ibidem, s. 237–239.

⁶⁹ Artysta pisał do Adama Chmiela w liście z 30 marca: „Jestem zajęty rysowaniem portretów, w których rzędzie znajdzie się i Pański, ale nie ten, co już jest dawno, ino nowy, za pańskim powrotem”, ibidem, s. 200–201. W *Raptularzu* pod datą 26 listopada 1904 odnotował: „Wieczór przychodzi Chmiel (Rysuję go)”, ibidem, s. 380. W zbiorach MNK znajdują się oba portrety A. Chmiela, ten wcześniejszy z r. 1899 i ten rysowany wieczorem 29 listopada 1904 r. W zbiorach ANK znajduje się jeszcze jeden, z r. 1901 (ANK, Zbiór ikonograficzny, sygn. 29/671/1809), sprzedany tam przez Wandę Chmielową w r. 1944, zob.: K. Jelonek-Litewka, B. Lesiak-Przybył, *Materiały archiwalne*, op.cit., s. 17.

⁷⁰ Stanisław Wyspiański, *Leleweł. Dramat w pięciu aktach osnuty na tle wypadków sierpniowych w Warsza-*

17. Portret Adama Chmiela, 1904; pastel, papier; 46,5 × 60,5 cm (w świetle passe-partout); Muzeum Narodowe w Krakowie, nr inw. MNK III-r.a-12547. Fot. Mirosław Żak

nad sprawami wydawniczymi i przekładami dzieł literackich⁷¹, pisał wspomnienia związane z Wyspiańskim⁷² i wydał część otrzymanych od niego listów⁷³. Został też jednym z opiekunów prawnych dzieci Wyspiańskiego⁷⁴, w ich imieniu doglądał sprzedaży dzieł malarskich i księgozbioru artysty. Z adwokatem Józefem Skąpskim, prawnikiem zajmującym się sprawami majątkowymi Wyspiańskiego, już kilka dni po śmierci artysty sporządził (4 i 7 grudnia 1907 r.) spis dzieł sztuki, w tym tek rysunkowych z kilkuset pracami znajdujących się w domu zmarłego⁷⁵. Wgląd w prace Wyspiańskiego miał stale, w Archiwum Narodowym w Krakowie w zbiorze akt związanych z Wyspiańskim ze spuścizny po Chmielu przechowywane są rachunki za zakupione obrazy, rysunki, szkice i autografy artysty.

Chmiel posiadał też na własność rysunki i pastele Wyspiańskiego, część z nich trafiła do Muzeum Narodowego w Krakowie w wyniku sprzedaży tychże

wie 1831-go roku, wyd. pozgonne, układ i druk przeprowadził Adam Chmiel, Kraków, skład w Księgarni Gebethnera, 1908 (Kraków, odbito w Drukarni W.L. Anczyca).

⁷¹ K. Jelonek-Litewka, B. Lesiak-Przybył, *Materiały archiwalne*, op.cit., s. 65–66.

⁷² Adam Chmiel, *Nieco o St. Wyspiańskim (1869–1907)*, „Sztuki Piękne. Miesięcznik poświęcony architekturze, rzeźbie, malarstwu, grafice i zdobnictwu”, R. II, październik 1925 – wrzesień 1926.

⁷³ L. Płoszewski, *Komentarz*, op.cit., s. 485.

⁷⁴ K. Jelonek-Litewka, B. Lesiak-Przybył, *Materiały archiwalne*, op.cit., s. 19.

⁷⁵ ANK, Akta związane ze Stanisławem Wyspiańskim, sygn. 29/1577/0/-/9, Wykaz dzieł malarskich i bibliotecznych Stanisława Wyspiańskiego, spisanych w Węgrzcach po jego śmierci w 1907.

przez jego żonę Wandę w roku 1937⁷⁶, a następnie w 1942⁷⁷. Część prac odsprzedał Gustawowi Puchalskiemu, badaczowi twórczości Wyspiańskiego⁷⁸, część Wanda Chmielowa sprzedała Archiwum w roku 1944.

Dziesięć lat po śmierci Wyspiańskiego, na polecenie Sądu Powiatowego w Krakowie Chmiel przekazał znajdujące się w jego mieszkaniu dzieła na rzecz nieletnich dzieci artysty: Mieczysława i Stanisława. Szczegółowy wykaz tych prac i dokumentów sporządziła z ramienia Sądu Maria Mazarówna⁷⁹. W tym wykazie, niejednokrotnie bardzo zdawkowym, można przypisać jednej pozycji rysunek z omawianej kolekcji; na s. 43 czytamy: „C rysunek ołówkowy, wielkości ćwiartki papieru, za szkłem z napisem «Słup» i podpisem S.W. 1904”⁸⁰.

⁷⁶ *Motyl (paź królowej)*, 1896; pastel, papier; 37,0 × 43,5 cm, niesygn.; na odwrocie nowej ramy naklejony papier z poprzedniej oprawy z napisem: MUZEUM NARODOWE / W KRAKOWIE / N.I. 70 498; na tym napisie ozn. czerwoną kredką: „115”; niżej przeklezione dwie nalepki: „1. Wyspiański / Stanisław / Motyl / N.I.70498 2. Ad. Chmiel / Kraków / Jabłonowskich”, nr inw. MNK III-r.a-207, i *Dwaj Atrydzi (Agamemnon powstaje na Achillesa i Menelaos). Rysunek do „Iliady” Homera*, 1896; kredka, papier; 24,6 cm × 28,3 cm; recto: sygn. l.d. kredką: „SW”, na dolnym marginesie pośrodku napis oł.: „20 cent” [?]; p.d. piórem: „15. [...]”; nr inw. MNK III-r.a-4782; *Portret Adama Chmiela*, 1904; pastel, papier (naklejony na tekturę); 46,5 × 60,5 cm (w świetle passe-partout); sygn. p. śr. i dat. pastelem: „SW / 1904”; nr inw. MNK III-r.a-12547.

⁷⁷ *Projekt hełmu Protesilasa do dramatu „Protesilas i Laodamia”*, 1903; tusz, ołówek, kredka, papier; 16,5 × 26,6 cm; niesygn.; l.d. obcą ręką niebieską kredką: „S. Wyspiański / 27.6.903”, p.d. notka: „podpis pod światło”; verso: l.d. piórem: „Turban dla Konika zwierzynieckiego / A Chmiel”; nr inw. MNK III-r.a-2746; *Atlas. Szkic do witraża [?] do Domu Towarzystwa Lekarskiego w Krakowie*, 1904; ołówek, papier; 17,1 × 21,2 cm; recto sygn. i dat. p.d. oł. monogramem wiązany: „SW / 1904”, nr inw. MNK III-r.a-4857.

⁷⁸ *Pięć karykatur historycznych: Zygmunt August, Barbara Radziwiłłówna, Jadwiga, Kazimierz Wielki, Bolesław Wstydlivy*, 1901; tusz, papier; 10,4 × 30,9 cm, niesygn., nr inw. MNK III-r.a-10884, pochodzenie: zakup w PP Desa w Krakowie, 1975 (wcześniej w kolekcji Adama Chmiela, następnie Gustawa Puchalskiego); *Cztery karykatury historyczne: Zygmunt III Waza, Henryk Walezy, Józef Poniatowski*, 1901; tusz, papier; 10,5 × 33,8 cm, niesygn., nr inw. MNK III-r.a-10886, pochodzenie: zakup w PP DESA w Krakowie, 1975 (poprzednio w kolekcji Adama Chmiela, następnie Gustawa Puchalskiego).

⁷⁹ K. Jelonek-Litewka, B. Lesiak-Przybył, *Materiały archiwalne*, op.cit., s. 20 i 21.

⁸⁰ BJ Rkps, 7556 IV, Spis rękopisów, autografów, rysunków i innych pozostałości po śp. Stanisławie Wyspiańskim, op.cit. s. 43, poz. C.

Zespół omawianych rysunków znajdował się w kolekcji Chmiela lub został przez niego wybrany do sprzedaży ze zbiorów Wyspiańskiego i odsprzedany przed rokiem 1925 krakowskiemu kolekcjonerowi dzieł sztuki, lekarzowi dentyście Bernardowi Steinbergowi⁸¹, gdyż w monografii Wyspiańskiego wydanej w roku 1925 Stanisław Świerż, sporządzający noty katalogowe, przy dziełach z tej kolekcji odnotował jako ich właściciela już Steinberga. Bernard Steinberg należał do licznej grupy inteligencji żydowskiej zbierającej dzieła sztuki⁸². W swej kolekcji miał jeszcze dwadzieścia osiem rysunków i pastelii Wyspiańskiego: pejzaże krakowskie, akty kobiet, szkice kwiatów, motywy architektoniczne, karykatury historyczne, studia do witraży⁸³.

⁸¹ Więcej o Steinbergu: Agnieszka Yass-Alston, *Obrazy Samuela Hirszenberga w prywatnych kolekcjach dzieł sztuki żydowskich obywateli Krakowa w międzywojniu. Sylwetki wybranych kolekcjonerów*, zob.: https://www.academia.edu/36166843/Obrazy_S._Hirszenberga_w_prywatnych_kolekcjach_dzie%C5%82_sztuki_%C5%Bcydowskich_obywateli_Krakowa_w_mi%C4%99dzywojniu.doc, dostęp: 22.06.2020.

⁸² Obok niego wymienić można jeszcze innych pasjonatów dzieł Wyspiańskiego: publicystę i historyka literatury Wilhelma Feldmana, doktora medycyny Józefa Liebeskinda, adwokata, członka Rady Miejskiej oraz Dyrekcji Towarzystwa Przyjaciół Sztuk Pięknych w Krakowie Zygmunta Ehrenpreisa. Szerzej o kolekcjonowaniu dzieł Wyspiańskiego: Magdalena Laskowska, Łucja Skoczeń-Rapała, *Wyspiański. Postowie*, Kraków 2019, s. 17–25.

⁸³ „*Alegorja*. Rysunek tuszem, przedstawiający trzy postacie: w środku starzec, z prawej strony chłopiec, z lewej mężczyzna w wieku dojrzałym (trzy wieki człowieka), napis obcą ręką: *Alegorja «myśli»* rysował St. Wyspiański. [ok. 1887], Wys. 0,194, szer. 0, 195. Wł. dr. Bernard Steinberg w Krakowie”, w: *Stanisław Wyspiański. Dzieła malarskie*, op.cit., poz. 35, s. 105; „*Studjum (kwiat bratka z liśćmi)*, 1893, sygn. z lewej strony u dołu: SW 1893. Pastel, wys. 0,282, szer. 0, 223. Wł. dr. Bernard Steinberg w Krakowie”, ibidem, poz. 89, s. 108; „*Szkic (do Polonji)*, 1894. Rysunek przedstawiający Polskę omdlałą, podtrzymaną przez postacie po bokach, sygn. z prawej strony u dołu: 13 grudzień 1892 r. Rys. ołówkiem, wys. 0,335, szer. 0,198. Wł. dr. Bernard Steinberg w Krakowie”, ibidem, poz. 96, s. 108; „*Akt kobiety (siedzącej)*, 1895. Rys. ołówkiem, wys. 0,250, szer. 0, 192. Wł. dr. Bernard Steinberg w Krakowie”, ibidem, poz. 166, s. 111; „*Przemysław; stojąca postać rycerza piastowskiego*, 1895. Rys. ołówkiem i kredkami, wys. 0,333, szer. 0,108. Wł. dr. Bernard Steinberg w Krakowie”, ibidem, poz. 167, s. 111; „*Pejzaż z Krzemionek*, 1895; sygn. z prawej strony u dołu: Krzemionki 21 stycznia 1895 r.; Rys. ołówkiem, wys. 0,210, szer. 0,336. Wł. dr. Bernard Steinberg w Krakowie”, ibidem, poz. 170, s. 111; „*Pejzaż (krzyże z cementarzem wiejskim)*. Pastel, wys. 0,472, szer. 0,308. Wł. dr. Bernard

Dzieje dwunastu prac z kolekcji prywatnej uzupełniają dotychczasową wiedzę na temat sprzedaży dzieł Wyspiańskiego na początku XX wieku. Nasi-

Steinberg w Krakowie”, ibidem, poz. 181, s. 111; „*Pejzaż (zakręt Wisły)*. Pastel, wys. 0,413, szer. 0,283. Wł. dr. Bernard Steinberg w Krakowie”, ibidem, poz. 182, s. 111; „*Studja ptaków*, sygn. z prawej strony napis: „skrzydła rudawo brązowe”. Pastel, wys. 0,632, szer. 0,478. Wł. dr. Bernard Steinberg w Krakowie”, ibidem, poz. 190, s. 112; „*Szkic do witrażu Bl. Salomei*, 1902, sygn. z lewej strony u dołu: 15.2.1902. Rys. ołówkiem, wys. 0,212, szer. 0,164. Wł. dr. Bernard Steinberg w Krakowie”, ibidem, poz. 217, s. 113; „*Szkic do witrażu «Stań się»*, sygn. z prawej strony u dołu: 24 października 1897. Rys. niebieską kredką, wys. 0,405, szer. 0,242. Wł. dr. Bernard Steinberg w Krakowie”, ibidem, poz. 221, s. 114; „*Szkic do kompozycji witrażowej w kościele OO. Franciszkanów*”, u góry rysunku podparta na rękach postać szatana. Sygn. u dołu: 15 września 1897. Rys. piórkiem (tuszą), wys. 0,333, szer. 0,108. Wł. dr. Bernard Steinberg w Krakowie”, ibidem, poz. 221, s. 114; „*Szkic do kompozycji, leżące zwłoki kobiety*. Sygn. z prawej strony u dołu: 3 lipca, grób. Rys. ołówkiem, wys. 0,210, szer. 0,328. Wł. dr. Bernard Steinberg w Krakowie”, ibidem, poz. 232, s. 114; „*Allegoria*. Rys. ołówkiem, wys. 0,346, szer. 0,148. Wł. dr. Bernard Steinberg w Krakowie”, ibidem, poz. 240, s. 115; „*Akt kobiety (leżącej)*. Sygn. z prawej strony u dołu: SW. Rys. ołówkiem, wys. 0,190, szer. 0,276. Wł. dr. Bernard Steinberg w Krakowie”, ibidem, poz. 254, s. 115; „*Akt kłęczącej dziewczynki*. Sygn. u dołu: SW. Rys. ołówkiem, wys. 0,164, szer. 0,198. Wł. dr. Bernard Steinberg w Krakowie”, ibidem, poz. 315, s. 118; „*Szkic do witrażu Ś-go Stanisława*. Rys. ołówkiem, wys. 0,366, szer. 0,197. Wł. dr. Bernard Steinberg w Krakowie”, ibidem, poz. 326, s. 118; „*Dwie karykatury*. Sygn. z lewej strony u góry: Louis XIII. Rys. piórkiem, wys. 0,102, szer. 0,162. Wł. dr. Bernard Steinberg w Krakowie”, ibidem, poz. 358, s. 119; „*Karykatury postaci historycznych*, rysunek obustronny, karykatury: Sobieski, Władysław IV, królowie i królowe francuskie. Sygn. u dołu napis: Filip II, Henri II, Henri III. Rys. piórkiem, wys. 0,206, szer. 0,338. Wł. dr. Bernard Steinberg w Krakowie”, ibidem, poz. 359, s. 119–120; „*Karykatury królów francuskich*. Sygn. napisy: Francois I, Henri IV, Henri VIII. Rys. piórkiem, wys. 0,105, szer. 0,250. Wł. dr. Bernard Steinberg w Krakowie”, ibidem, poz. 360, s. 120; „*Projekt kielicha ze stylizowanych kwiatów*. Sygn. z prawej strony u dołu: SW 1904. Rys. ołówkiem, wys. 0,267, szer. 0,166. Wł. dr. Bernard Steinberg w Krakowie”, ibidem, poz. 462, s. 124; „*Projekt kielicha podtrzymywanego przez dwie postacie kobiece*. Rys. ołówkiem, wys. 0,207, szer. 0,166. Wł. dr. Bernard Steinberg w Krakowie”, ibidem, poz. 463, s. 124; „*Projekt kielicha*. Sygn. z prawej strony u dołu: SW 1904. Rys. ołówkiem, wys. 0,207, szer. 0,166. Wł. dr. Bernard Steinberg w Krakowie”, ibidem, poz. 464, s. 124; „*Projekt kielicha*. Sygn. z prawej strony u dołu: SW 1904. Rys. ołówkiem, wys. 0,207, szer. 0,166. Wł. dr. Bernard Steinberg w Krakowie”, ibidem, poz. 464, s. 124; „*Projekt obramienia portalu z ławami po bokach (dla jednej z wystaw «Szuki»)*. Sygn.: SW 1904. Rys. tuszem, wys. 0,355, szer.

lona wyprzedaż rozpoczęła się w roku 1906, wtedy to artysta w trosce o przyszłość żony i dzieci, świadomy swej nieuleczalnej choroby postanowił zakupić posiadłość pod Krakowem. Pomocny w kwestii zebrania niezbędnych funduszy był mecenas Józef Skąpski⁸⁴, wyceną i sprzedażą dzieł zajmował się sekretarz krakowskiego Towarzystwa Przyjaciół Sztuk Pięknych Seweryn Böhm⁸⁵. Böhm zdawał kwity i przysyłał kwoty za zakupione obrazy Wyspiańskiego Skąpskiemu⁸⁶.

Drugą osobą czynnie zaangażowaną w sprzedaż dzieł artysty był Wilhelm Feldman, który jak wspominał Skąpski w jednym z listów, specjalizował się w handlu szkicami malarza: „[...] jest bardzo wiele rozmaitych rysunków ołówkowych sprzedawanych obecnie przez p. Feldmana Wilhelma ul. Stachowskiego L. 14 po cenach od 20 Kor i wyżej”⁸⁷.

Zbywaniem obrazów za życia artysty zajmował się również fotograf August Teodorowicz, który w liście do Skąpskiego z 9 sierpnia 1907 roku pisał: „sprzedałem pana Wysp. obrazów za 2000 złr.

0,450. Wł. dr. Bernard Steinberg w Krakowie”, ibidem, poz. 470, s. 124; „*Projekt architektoniczny zakończenia*. Sygn.: SW 1904. Rys. ołówkiem, wys. 0,355, szer. 0,210. Wł. dr. Bernard Steinberg w Krakowie”, ibidem, poz. 471, s. 124; „*Projekt sarkofagu, leżąca postać rycerza (Król Bolesław), otoczona trzema orłami*. Sygn. z prawej strony u dołu: SW 1904, 17-go października. Rys. ołówkiem, wys. 0,206, szer. 0,335. Wł. dr. Bernard Steinberg w Krakowie”, ibidem, poz. 473, s. 124; „*Stefan Batory, cała postać stojąca*. Sygn.: SW 1904. Rys. kredką czerwoną i czarną, wys. 0,207, szer. 0,082. Wł. dr. Bernard Steinberg w Krakowie”, ibidem, poz. 470, s. 124.

⁸⁴ BJ Rkps 10078 IV, List Augusta Teodorowicza do Józefa Skąpskiego z 9 sierpnia 1907 r.: „Wielmożny Panie Mecenasie! Proszę mi najuprzejmiej darować, że Pana śmiem i podczas Jego wywczasów trudzić. Prosiłem prof. Wyspiańskiego, by mi dał (obiecał mi dać jakiś swój obraz) zwrócony z Warszawy pastel mały «zagroda wiejska»». Wczoraj była tu pani Wyspiańska i powiedziała, że w tej sprawie decyduje Pan Mecenas”.

⁸⁵ List Stanisława Wyspiańskiego do Józefa Skąpskiego z 17 maja 1906 r., cyt. za: *Kalendarz życia i twórczości 26 marca 1898 – grudzień 1907 Stanisława Wyspiańskiego*, oprac. Alina Doboszevska, w: Stanisław Wyspiański, *Dzieła zebrane*, t. 16, vol. 3, Kraków 1995, s. 479: „Najodpowiedniejszym do oszacowania rzeczoznawcą byłby p. Seweryn Böhm, sekretarz Przyjaciół Sztuk Pięknych za pośrednictwem którego zwykle malarze sprzedają swoje obrazy. Zarazem proszę o oznaczenie możliwie najniższej stopy procentowej”.

⁸⁶ BJ Rkps 10078 IV, Wykaz dla Józefa Skąpskiego podpisany przez Seweryna Böhma z 31 grudnia 1906 r.: „Z otrzymanych za portret p. Wyspiańskiego od Muzeum narodowego Koron 1100”.

⁸⁷ BJ rkps 10078 IV, List Józefa Skąpskiego do Józefa Maurera z 9 grudnia 1907 r.

(mam książeczkę, gdzie jest wszystko wyszczególnione), własnym kosztem jeździłem do niego w zimie w sprawie sprzedaży autoportretu do Muzeum narod.⁸⁸

Rysunki krążyły wśród kolekcjonerów, świadczy o tym choćby fakt nabycia w 1910 roku do Muzeum Narodowego czternastu projektów kostiumowych, tak zwanych lalek bolesławowskich, „z drugiej ręki”, od krakowskiego adwokata Juliana Gertlera⁸⁹.

Duży zbiór dokumentów dotyczących obiegu dzieł sztuki Wyspiańskiego znajduje się w Bibliotece Jagiellońskiej. Przechowywana tam spuścizna po mecenasie Józefie Skąpskim obejmuje między innymi listy od największych kolekcjonerów dzieł Wyspiańskiego: Feliksa Mangghi Jasińskiego, Elizy Pareńskiej⁹⁰, Włodzimierza Żuławskiego, Franciszka Krzysztalowicza. Jeśli chodzi o pisma Jasińskiego, to są tam na przykład: kwit dotyczący kupna pasteli *Helenka z wazonem*, *Główka* (Helenki), *Śpiący Mietek*, *Autoportret z żoną*, informacja o zamiarze nabycia *Błogosławionej Salomei* i *Autoportretu artysty*⁹¹ oraz prośba o zgodę Wyspiańskiego na wystawienie w roku 1906 zakupionych przez kolekcjonera pasteli z cyklu *Kroniki kilku dni* z lat 1904 i 1905⁹². Znajdziemy tam także dokumenty dotyczące zaku-

pienia od Franciszka Krzysztalowicza rysunków do zilustrowania pierwszej księgi *Iliady* Homera, opublikowanej w roku 1896 w „Tygodniku Ilustrowanym”⁹³, pastelu *Macierzyństwo*, planowanego do zakupu przez Henryka Machera w roku 1906⁹⁴, jak również list Janiny Stankiewiczowej, ciotki artysty, która w jego imieniu oferuje Muzeum Narodowemu sprzedaż kartonu do witrażu *Bóg Ojciec. Stań się!*⁹⁵. Przy niektórych transakcjach widnieje nazwisko Chmiela, między innymi przy sprzedaży

⁸⁸ BJ Rkps 10078 IV, List Augusta Teodorowicza do Józefa Skąpskiego.

⁸⁹ BJ Rkps 10078 IV, List Juliana Gertlera do Józefa Skąpskiego: „Kraków, dnia 30 maja 1910. Wielmożny Panie Kolego! Proszę o łaskawą wiadomość, kiedy mogę posłać do W Pana Kolegi o wypłatę mej należności za szkice (do Bolesława Śmiałego) Wyspiańskiego, dane do Muzeum narodowego”, i pokwitowanie wystawione dla MN 14/6 1910: „Wielmożny Pan dr Szydłowski / Niniejszem potwierdzam, iż w sprawie lalek Bolesławowskich odebrałem dzisiaj od W. Pana kwotę (1000) tysięcy koron w gotówce”.

⁹⁰ BJ Rkps 10078 IV, Wizytówka Stanisława Pareńskiego: „Środa 1/7 / Szanowny Panie / Najmocniej przepraszam za zwłokę w nadesłaniu 200 kor. jako należność za wzięty przez moją żonę obraz «Kwiaty»”.

⁹¹ BJ Rkps 10078 IV, Kwit Feliksa Jasińskiego: „Nabyłem: Helenkę z wazonem za Kor 800 / główkę 400 / Micia śpiącego 400 / portret artysty z żoną 600 / 2200 (zapłaciłem) / Pragnąłbym nabyć: / Stą Salomeę za kor 1200 / portret artysty 800 / portret żony artysty 600 / [...] ewentualnie tylko 2 pierwsze dzieła / pożyczkę na 6%, płatna 1 Marca 1907”.

⁹² BJ Rkps 10078 IV, List Feliksa Jasińskiego do Józefa Skąpskiego: „Szanowny Panie / Zechce się Szanowny Pan zapytać przy sposobności pana Wyspiańskiego, czy nie ma nic przeciwko wystawieniu na wystawie «Sztuki» trzech krajobrazów, będących moją własnością (Kopice). Zdaje mi się, że te właśnie wystawiane były tylko w Warszawie / Z poważaniem Jasiński, Bykowiec przez Załuż, 23/11 06”.

⁹³ BJ Rkps 10078 IV, List Franciszka Krzysztalowicza do Józefa Skąpskiego: „d. 11/4 1906 / Wielmożny Panie! Od dłuższego czasu miałem u siebie na sprzedaż jeden z rysunków ilustrujących Homera przez P. St. Wyspiańskiego; obecnie udało mi się go sprzedać za kwotę przez P. W. narzuconą, t.j. 200 koron. – dlatego ośmielam się tę kwotę przesłać W Panu dla p. St. Wyspiańskiego. / Z należnym szacunkiem / F. Krzysztalowicz”.

⁹⁴ BJ Rkps 10078 IV, List Henryka Machera, Przedsiębiorstwo wiertnicze Kopalnie nafty, do Witolda Wittiga, z 14 października 1906 r.: „Wielmożny Pan / Dr Witold Wittig / Kraków Garncarska 1/ Składam W Panu jak najserdeczniejsze dzięki za pamięć i tę nadzwyczajną grzeczność, którą mi W Pan wysławił zajmując się moją sprawą. Na wiadomy obraz Wyspiańskiego «Macierzyństwa» reflektowałbym, gdy mogę spłacić go w omówiony sposób i w cenie K. 700. Tak jak mi W Pan Boehm w jednym z poprzednich listów zaoferował. Ja z samego początku oferowałem K. 1000. Za obydwie obrazy i dziś postąpiłem już o K. 100. Wobec tego, że pierwszy obraz zapłaciłem gotówką, a że matka karmiąca już jest drugi obraz, który nabywam, spodziewam się, że szczególnie za tak łaskawym i sympatycznym pośrednictwem do interesu przyjdziemy. – Jak W Panu wiadomo, nagle ustała nam ropa w szybie «Klaudyuszu» i żal mi tylko, że poszła do Anglo-Galicji, a nie do szybów W Panów”. Odpowiedź do Henryka Machera: „Wielm. Panie! 17/10 1906 / Za wiadomy obraz Wyspiańskiego nie mogę przebukować ceny z 800 na 700 koron, bo sam autor taką cenę nazaczył. Natomiast zgodziłbym się na pokrycie ceny wekslem. Dodać tu muszę, że obrazy p. Wyspiańskiego stanowią obecnie cały prawie jego majątek, a stan jego zdrowia nie upoważnia do nadziei, żeby majątek ten mógł powiększyć. Sądzę, że i te względy wpłyną na decyzję W Pana”.

⁹⁵ BJ Rkps 10078 IV, List Janiny Stankiewiczowej do Józefa Skąpskiego: „Wielmożny Pan / Dr Józef Skąpski / Adwokat krajowy / Kraków ul. S. Jana I piętro / Kraków 25.II. 907 / Wielmożny Panie Mecenasie! Dzisiaj popołudniu około godziny 3ej z Towarzystwa Sztuk Pięknych zapytywano mnie telefonicznie aby autor nazaczył cenę za karton «Boga Ojca». Odesłałam pytającego, aby dowiedział się od J Wiel. P. Mecenas, gdyż ten karton przeznaczony jest na ratę. Mnie się zdaje że P. W. mówił o tem z Wiel. Panem. Proszę bardzo porozumieć się z P. Böhem, aby w razie sprzedaży pieniądze dostały się do rąk Wiel. Pana a nie w niepowołane. Nie mówiłam o tem z P. W. gdyż jest chory i wszystko go bardzo męczy. Donoszę zaraz aby Wiel Pan Mecenas nie został uprzedzony. Cenę

w roku 1908 Feliksowi Jasięńskiemu pasteli i szkiców z okresu paryskiego⁹⁶.

Najpełniej jednak działalność Adama Chmiela w transakcjach dziełami Wyspiańskiego przybliży spuścizna po historyku przechowywana w Archiwum Narodowym w Krakowie⁹⁷. Niewielkim uzu-

o ile sobie przypominam nazaczył na 6 do 8000 koron. Proszę przyjąć wyrazy należnego szacunku i poważania Stankiewiczowa”.

⁹⁶ BJ Rkps 10078 IV, Kwoty za sprzedane obiekty podpisane przez Adama Chmiela 3 czerwca 1908 r.: „od p. Feliksa Jasięńskiego za pastele i szkice paryskie 170.00 [...] Za sprzedane szkice pastel i węglem paryski 100 Razem koron 321”.

⁹⁷ Archiwum Narodowe w Krakowie, Akta związane ze Stanisławem Wyspiańskim, sygn. 29/1577/0, w tym m.in. 29/1577/0/-/6 [Listy i akta dotyczące opieki nad spu-

pełnieniem tej historii jest również omawiany zbiór rysunków, który – niezależnie od waloru artystycznego – może stać się okazją do dalszych badań nad losami spuścizny Wyspiańskiego.

ścizną literacką po St. Wyspiańskim sprawowaną przez Adama Chmiela]; 29/1577/0/-/7 [Kwity i rachunki z sum wypłacanych spadkobiercom St. Wyspiańskiego (za sprzedane szkice i rysunki, prawo reprodukcji obrazów, przedruk pism i wystawienia teatralne dramatów) za pośrednictwem Adama Chmiela, w związku z jego opieką nad spuścizną literacką i artystyczną Wyspiańskiego]; 29/1577/0/-/9 [Dwa wykazy (rysunków i rękopisów) sporządzone po śmierci Wyspiańskiego (w Węgrzcach, w 1907 r.) oraz korespondencja związana z propozycją sprzedaży zbioru pamiątek i prac St. Wyspiańskiego przez Włodzimierza Żuławskiego Zarządowi Funduszu Kultury Narodowej w Warszawie (opinie, wyceny)].

BIBLIOGRAFIA

Archiwalia

Archiwum Narodowe w Krakowie:

Akta związane ze Stanisławem Wyspiańskim, sygn. 29/1577/0.

Biblioteka Jagiellońska:

Dział Rękopisów 7556 IV, Spis rękopisów, autografów, rysunków i innych pozostałości po śp. Stanisławie Wyspiańskim [...] (mps).

Dział Rękopisów 10074–10086 IV, Papiery z kancelarii adwokata Józefa Skąpskiego.

Opracowania

Bałus Wojciech, *Sztuka sakralna Krakowa w wieku XIX, cz. 2: Matejko i Wyspiański*, Kraków 2007.

Chmiel Adam, *Archeologia dramatu „Bolesław Śmiały” Stanisława Wyspiańskiego*, Kraków 1903.

—, [Zapiski z rozmów z Wyspiańskim], w: *Wyspiański w oczach współczesnych*, t. 2, Kraków 1971.

Czerni Krystyna, *Witraż „Apollo” Stanisława Wyspiańskiego dla Domu Lekarskiego w Krakowie*, „Folia Historiae Artium”, T. 29: 1993.

Gawel Łukasz, Laskowska Magdalena, *Wyspiański nieznany*, Kraków 2019.

Godyń Danuta, Laskowska Magdalena, *Wyspiański. Katalog wystawy dzieł ze zbiorów Muzeum Narodowego w Krakowie*, Kraków 2017.

Jak meteor... Stanisław Wyspiański (1869–1907). Artystyczne w setną rocznicę śmierci. Katalog wystawy dzieł ze zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie, Warszawa 2007.

Jelonek-Litewka Krystyna, *Przyjaźń Adama Chmiela i Stanisława Wyspiańskiego*, „Krakowski Rocznik Archiwalny”, T. 17: 2011.

Jelonek-Litewka Krystyna, Lesiak-Przybył Bożena, *Materiały archiwalne związane z osobą Stanisława Wyspiańskiego przechowywane w Archiwum Państwowym w Krakowie*, Kraków 2007.

Kalendarz życia i twórczości 1 marca 1869 – 1890 Stanisława Wyspiańskiego, oprac. Maria Stokowa, w: Stanisław Wyspiański, *Dzieła zebrane*, t. 16, vol. 1, Kraków 1971.

Kalendarz życia i twórczości 1 marca 1890 – ostatnie dni marca 1898 Stanisława Wyspiańskiego, oprac. Maria Stokowa, w: Stanisław Wyspiański, *Dzieła zebrane*, t. 16, vol. 2, Kraków 1982.

Kalendarz życia i twórczości 26 marca 1898 – grudzień 1907 Stanisława Wyspiańskiego, oprac. Alina Doboszewska, w: Stanisław Wyspiański, *Dzieła zebrane*, t. 16, vol. 3, Kraków 1995.

Kępiński Zdzisław, *Stanisław Wyspiański*, Warszawa 1984.

Kracik Jan, *Świątyni katedry krakowskiej*, „Rocznik Krakowski”, T. 49: 1978.

Laskowska Magdalena, Skoczeń-Rapała Lucja, *Wyspiański. Postłowie*, Kraków 2019.

Listy Stanisława Wyspiańskiego do Lucjana Rydla, oprac. Leon Płoszewski i Maria Rydlowa, w: Stanisław Wyspiański, *Listy zebrane*, t. 2, cz. 1, Kraków 1979.

Listy Stanisława Wyspiańskiego różne – do wielu adresatów, oprac. Maria Rydlowa, w: Stanisław Wyspiański, *Listy zebrane*, t. 4, Kraków 1998.

Marcinkowska Halina, *Katalog księgozbioru Stanisława Wyspiańskiego w Bibliotece Muzeum Narodowego w Krakowie*, w: Łukasz Gawel, Magdalena Laskowska, *Wyspiański nieznany*, Kraków 2019.

Nieznane rysunki Stanisława Wyspiańskiego ze zbiorów Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2007.

Nowacki Kazimierz, *O inscenizacji „Bolesława Śmiałego” w roku 1903. Plastyka teatralna Wyspiańskiego. Katalog*, „Pamiętnik Teatralny”, 1957, R. 6, z. 3–4.

Nowakowska-Sito Katarzyna, *Między Wawelem a Akropolą. Antyk i mit w sztuce polskiej przełomu XIX i XX wieku*, Warszawa 1993.

Palka Małgorzata, Kowalska Agnieszka, *Teatralia Stanisława Wyspiańskiego*, Kraków 2011.

- Rydel Lucjan, *Poezye. Z rysunkami Stanisława Wyspiańskiego*, Warszawa 1901.
- Skierkowska Elżbieta, *Wyspiański, artysta książki*, Wrocław 1960.
- Stanisław Wyspiański. *Dzieła malarskie* [tekst: Stanisław Przybyszewski i Tadeusz Żuk-Skarszewski; indeks: Stanisław Świerż], Bydgoszcz 1925.
- Śląski Tadeusz, *Stanisław Wyspiański na Podkarpaciu*, Biecz 1996.
- Wroński Tomasz, *Adam Chmiel jako dyrektor Archiwum Aktów Dawnych Miasta Krakowa w latach 1917–1934*, „Krakowski Rocznik Archiwalny”, T. 2: 1996.
- Wyspiański Stanisław, *Bolesław Śmiały, Legenda II, Skalka*, w: Stanisław Wyspiański, *Dzieła zebrane*, t. 6, Kraków 1962.
- , *Leleweł. Dramat w pięciu aktach osnuty na tle wypadków sierpniowych w Warszawie 1831-go roku*, wyd. pozgonne: układ i druk przeprowadził Adam Chmiel, Kraków 1908.
- *Pisma prozą. Juwenilia*, w: Stanisław Wyspiański, *Dzieła zebrane*, t. 14, Kraków 1966.
- Wyspiański w oczach współczesnych*, oprac. Leon Płoszewski, t. 1–2, Kraków 1971.

Magdalena Laskowska – historyk sztuki, kustosz Muzeum Narodowego w Krakowie, opiekunka poddziału „Rysunki, akwarele i pastele”, obejmującego również spuściznę artystyczną Stanisława Wyspiańskiego. Współkuratorka i kuratorka wystaw, m.in. *Wyspiański* (2017), *Wyspiański nieznanym* (2019), *Wyspiański. Poślowie* (2019), *Wyspiański. Skarby ze Lwowa* (2019–2020), *Wyspiański. Przestrzeń studyjna* (2020).

UNKNOWN DRAWINGS BY STANISŁAW WYSPIAŃSKI FROM THE COLLECTION OF JÓZEF GRABSKI – IDENTIFICATION AND INTERPRETATION

The article discusses twelve previously unknown and undescribed drawings by Stanisław Wyspiański (1869–1907) from the Kraków private collection of Dr Józef Grabski. The collection comes from various texts and notebooks and originated in various periods of Wyspiański's creative activity. Most of them were accompanied by a handwritten note confirming their authenticity, made by Adam Chmiel (1865–1934). The collection includes an architectural sketch from 1886, drawings related to the designs in the Franciscan Church in Kraków in 1895 and in a Bieszczady parish in 1896, typographic designs for the *Życie* magazine from 1897–1899, stage design drawings and costume sketches for Wyspiański's plays *Bolesław Śmiały* and *Legenda*, and a stained-glass window design for the Medical Society House in Kraków from 1904.

The text also addresses the issue of selling Wyspiański's works in the early 20th century and his contacts with his friend Adam Chmiel. This historian and archivist helped Wyspiański by providing him with information on old Kraków, old seals and palaeography, which the playwright and theatre director used in his work. Together with Wilhelm Feldman (1868–1919), after Wyspiański's death, Chmiel took care of his writing legacy: he published the dramas and undertook the management of matters connected with publishing and translating Wyspiański's literary works. He also wrote memoirs about the artist and published some of the letters he received from him. He also sold Wyspiański's works, including the drawings in question.